

4 - ДӘРІС

**Өлшеу жүйелерін
метрологиялық қамтамасыз ету**

Негізгі қарастырылатын мәселелер

- 1. Метрологиялық қамтамасыз етудің мақсаттары**
- 2. Өлшеу құралын салыстырып тексеру (калибрлеу) әдістері**
- 3. Салыстырып тексеру сұлбалары.**

○ **Метрологиялық қамтамасыз ету** – тағайындалған өлшеу дәлдігін және бірыңғайлығын қамтамасыз ету мақсатымен техникалық аспаптардың, нормалардың және стандарттардың ғылыми-техникалық және ұйымдастырушылық негіздерін пайдалану және бекіту

Метрологиялық қамтамасыз ету мақсаттары

- 1) өнімнің жоғары сапасына қол жеткізу;
- 2) есептеу жүйесін тиімділігін қамтамасыз ету;
- 3) болжау және емдеудің алдын алу шараларын қамтамасыз ету;
- 4) өндірісті тиімді басқаруды қамтамасыз ету;
- 5) ғылыми жұмыстар және эксперименттердің тиімділігінің жоғары деңгейін қамтамасыз ету;

Метрологиялық қамтамасыз ету мақсаттары

- 6) көлікті басқару саласын автоматтандырудың жоғары деңгейін қамтамасыз ету;**
- **7) еңбек және тұрмыс жағдайын тексеру мен нормалау жүйелерінің тиімді жұмыс жасауын қамтамасыз ету;**
- **8) экологиялық бақылау сапасын көтеру;**
- **9) байланыстың сенімділігі мен сапасын жақсарту;**
- **10) түрлі табиғи ресурстарды бағалаудың тиімді жүйесін қамтамасыз ету.**

-
- Техникалық құрылғыларды метрологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету – бұл өлшеудің талап етілген дәлдігі мен бірыңғайлығына, сонымен қатар техникалық аспаптардың бекітілген сипаттамаларына қол жеткізу мақсатымен, ғылыми-техникалық құралдардың, ұйымдастырушылық іс-шаралар және сәйкес кәсіпорындар жасайтын іс-шаралар жиынтығы.

-
- Өлшеу жүйесі – анықталған кеңістіктің әр бөлігінде орналасқан және берілген кеңістікте физикалық шамалардың анықталған санын өлшеуге арналған және осынған ұқсас қызмет атқаратын мөлшерлегіш, өлшегіш аспаптардан тұратын өлшеу құралы.

Өлшегіштер жүйелері мыналар үшін пайдаланылады:

- 1) уақыт аралығында динамикалық өзгеріп отыратын және шама кеңістігінде таратылып берілген өлшеуді түрлендіру арқылы алатын өлшеу объектісінің техникалық сипаттамасы үшін;
- 2) өлшеу нәтижелерін автоматтандырылған өңдеуде;
- 3) алынған өлшеу нәтижелерін және олардың автоматтандырылған өңдеу нәтижелерін тіркеуде;
- 4) берілген мәліметтерді жүйенің шығу белгілеріне аудару үшін.

Өлшеу құралын таңдау

---

1. Нормативтік құжатта берілген өлшеудің рұқсат етілген қателік мәні ескеріледі
- 2. Өлшеудің шекті рұқсат етілген қателігі бұйымның техникалық құжаттамасымен регламенттеледі
- 3. Рұқсат етілген ауытқулар, өлшеу жүргізу әдісі және бақылау тәсілдері ескеріледі

Өлшеу құралын таңдау

ӨҚ тиімді таңдау үшін келесі бастапқы мәліметтерге:

- 1) өлшенетін шаманың номиналды мәніне;
- 2) нормативтік құжатпен реттелген, өлшенетін шаманың максималды және минималды мәндерінің айырмасы шамасына;
- 3) өлшеу жүргізу жағдайы мәліметтеріне ие болу қажет.

Өлшеу құралын таңдау

ӨҚ дәлдік критерийіне байланысты таңдалса, мына талаптар ескерілуі қажет:

- 1) өлшеу процесіне әсер етуші шамалардың жұмыс аймағының мәндері;
- 2) өлшеу құралдарының габариті;
- 3) өлшеу құралының салмағы;
- 4) өлшеу құралының конструкциясы.

Өлшеу құралдарын салыстырып тексеру және калибрлеу

ӨҚ калибрлеу – мемлекеттік метрологиялық бақылауға түспеген ӨҚ жарамдылығы және метрологиялық сипаттамалардың нақты мәндерін анықтайтын және растайтын іс-әрекеттер мен операциялар кешені

- **ӨҚ жарамдылығы** – ӨҚ метрологиялық сипаттамаларының (нормативтік құжаттармен немесе тапсырыс берушімен) бекітілген техникалық талаптарға сәйкестігімен анықталатын сипаттамасы.

Өлшеу құралын салыстырып тексеру(калибрлеу) әдістері

- 1) эталонмен тікелей салыстыру әдісі;
- 2) компьютердің көмегімен салыстыру әдісі;
- 3) шаманы тура өлшеу әдісі;
- 4) шаманы жанама өлшеу әдісі.

Эталонмен тікелей салыстыру әдісі

Калибрленетін (салыстырып тексерілетін) аспап және эталондық аспап бір физикалық шаманы бір уақытта өлшеуге негізделген

Калибрленетін аспаптың қателігі калибрленетін аспаппен эталондық аспап көрсетілімдерінің айырмасы түрінде есептелінеді (эталондық аспаптың көрсетілімі өлшенетін физикалық шаманың нақты мәні түрінде алынады).

- **Эталонмен тікелей салыстыру әдісіні артықшылығы:**
- **1) қарапайымдылық;**
- **2) көрнекілігі;**
- **3) автоматты калибрлеу мүмкіндігі;**
- **4) калибрлеуді саны шектеулі аспаптар және құрылғылар көмегімен жүргізу мүмкіндігі.**

Компьютердің көмегімен салыстыру әдісі

Компараторды қолдану қажеттілігі, бірдей физикалық шаманы өлшейтін өлшеу құралдарының көрсетілімдерін тікелей салыстыру мүмкіндігі болмағандығымен шартталады.

- Эталондық ӨҚ және калибрленетін (салыстырып тексерілетін) аспаптың шығу белгісін бірдей қабылдайтын өлшеу құралы компаратор бола алады.
- Бұл әдістің басымдылығы шамаларды уақыты бойынша салыстырудың бірізділігінде

Шаманы тура өлшеу әдісі

Тағайындалған өлшеу шектерінде калибрленетін ӨҚ мен эталондық ӨҚ салыстыруды жүргізу мүмкіндігі болған жағдайда қолданылады

- Тура өлшеу әдісі де тікелей салыстыру принципiне негiзделедi
- Әдiстiң айырмашылығы, салыстыру әрбiр диапазонның барлық сандық белгiлерiнде жүзеге асады

Шаманы жанама өлшеу әдісі

Өлшенетін ФШ нақты мәнін тура өлшеу әдісімен алуға болмағанда, немесе жанама өлшеу дәлдігі тура өлшеу дәлдігінен жоғары болған жағдайда қолданылады

- **Әдісті қолдануда табуға қажет мәнді алу үшін алдымен іздеген шамамен функциялық тәуелділіктегі белгілі шама мәнін іздейміз**
- **Сонан соң іздеген мәнді осы тәуелділік негізінде есептеу арқылы табамыз.**
- **Жанама өлшеу әдісі әдетте автоматтандырылған калибрлеу құрылғыларында қолданылады.**

Салыстырып тексеру сұлбалары

Өлшеу бірліктерінің размерін эталоннан жұмыс ӨҚ беру процесіне қатысушы ӨҚ анықталған әдістері және қателіктері көрсетіліп, бағынуы бекітілген НҚ

- **Салыстырып тексеру сұлбалары мемлекеттік, разрядтық эталондардың және ӨҚ метрологиялық бағынуын бекітеді.**
- **Салыстырып тексеру сұлбалары бөлінеді:**
- **1) мемлекеттік салыстырып тексеру сұлбалары;**
- **2) ведомствалық салыстырып тексеру сұлбалары;**
- **3) жергілікті салыстырып тексеру сұлбалары.**

Салыстырып тексеру сұлбалары

Мемлекеттік салыстырып тексеру сұлбалары мемлекет шегінде қолданылатын ӨҚ нақты бір түрінің барлығы үшін бекітіледі және әрекет етеді.

- **Ведомствалық салыстырып тексеру сұлбалары ведомствалық салыстырып тексеруге жататын, берілген физикалық шаманы ӨҚ бекітіледі және әрекет етеді**

Салыстырып тексеру сұлбалары

Жергілікті салыстырып тексеру сұлбаларын министрліктердің метрологиялық қызметтері пайдаланады және оларға бағынатын кәсіпорындар ӨҚ үшін де қолдануға болады

- **Жергілікті салыстырып тексеру сұлбалары мемлекеттік салыстырып тексеру сұлбаларына міндетті түрде бағыну талаптарына жауап беруі керек**

Салыстырып тексеру сұлбалары

Мемлекеттік салыстырып тексеру сұлбаларымен ҚР Мемстандарты айналысады және тағайындалады.

- **Ведомствалық салыстырып тексеру сұлбалары және жергілікті салыстырып тексеру сұлбалары сызба түрінде көрсетіледі – метрологиялық қызметпен немесе кәсіпорын басшыларымен тағайындалады**

Салыстырып тексеру сұлбалары

Салыстырып тексеру сұлбалары көрсетілген сызбада:

- 1) өлшеу құралының атауы;
- 2) салыстырып тексеру әдістерінің атауы;
- 3) физикалық шамалардың номиналды мәндері;
- 4) физикалық шамалардың номиналды мәндерінің диапазоны;
- 5) өлшеу құралдарының қателіктерінің рұқсат етілген мәндері;
- 6) салыстырып тексеру әдістері қателіктерінің рұқсат етілген мәндері болуы тиіс.